

ÇOCUK KİTAPLARINA YANSITILAN ŞİDDET (MİLLİ EĞİTİM TEMEL YASASI VE ÇOCUK HAKLARINA DAİR SÖZLEŞME BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME)*

Doç. Dr. Sedat SEVER

*Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi
Öğretim Üyesi*

ÖZET

Milli Eğitim Temel Kanunu ve Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’de her çocuğun bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaksal ve toplumsal gelişmesini sağlamak temel ilke olarak benimsenmiştir. Bu ilke, ulusal yasada demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti yaratmanın bir koşulu olarak görülmüştür.

Yetiştirilecek kişilerin duyu ve düşünce bakımından dengeli, bilimsel düşünceyi benimsemiş, özgür ve geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, topluma karşı sorumluluklarını bilen yaratıcı bireyler olmasında, nitelikli çocuk yayınlarının önemli bir işlev üstlendiği bilinmektedir.

Çocuk yazını (edebiyatı), çocuklara dilin ve çizginin anlatım olanaklarıyla insan doğasını anlatan, sezdiren, yaşamı tanımlarına yardımcı olan estetik bir araçtır. Bu aracın, çocukların gelişim süreçlerine ve demokratik kültürü içselleştirmelerine katkı sağlaması beklenir. Bunun için de yazın ürünlerinin, çocuklarda, insan doğasına aykırı olan tutum, davranış ve eylemlere karşı duyarlık oluşturmaları; onların duyu ve düşüncelerini çocuğa göre olan durumlarla-örneklerle eğitmesi gerekir. Bunun için de öncelikle, yazının (edebiyatın) duyumsatma, sezintilendirme işlevinin yaşama geçirilmesi gerekir.

ABSTRACT

The National Educational Legislation and the Convention on the Right of Children state that their basic principle is to enhance each and every child to improve physically, mentally, spiritually, ethically and socially. This principle is also considered to be one of the crucial conditions within the framework of democracy, laicism and legislation of national laws.

It is a known fact that children’s books play an important role in bringing up generations who are emotionally balanced are respectful to human rights, and who have an independent view of life and who know their responsibilities towards themselves and their society.

Children’s literature is an aesthetic means to enable children to perceive, understand and recognize human nature. These means are expected to help children adopt the democratic culture as they grow up. Therefore, this form of literature is expected to create in the child a sensitive approach to diversity and help with his education. Hence, this form of literature is to serve as a means to help the reader sense, perceive and interpret what has been read.

* Bu yazı, Osmangazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü ve Tıp Fakültesi Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı tarafından 25-27 Nisan 2002 tarihinde Eskişehir’de düzenlenen “Çocuk Edebiyatına ve Çocuk Hekimliğine Yansyan Şiddet Sempozyumu”na sunulan bildirinin genişletilmiş şeklidir.

Milli Eğitim Temel Yasası'nın 1. ve 2. maddelerinde; “*Türk Milli Eğitiminin genel amacı, Türk Milletinin bütün fertlerini,*

1. Atatürk inkılap ve ilkelerine ve Anayasada ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine bağlı; Türk Milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan; insan haklarına ve Anayasanın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyetine karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getirmiş yurttaşlar olmak yetiştirmek;

2. Beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan; yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek” denilmektedir.

24.06.1973 tarih ve 14574 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren Milli Eğitim Temel Kanunu'nun ilgili maddeleri incelendiğinde; Türk Milli Eğitiminin genel amacının, Türk ulusunun bütün bireylerini demokratik, laik, özgür ve bilimsel anlayışa sahip, ülkesine karşı sorumluluklarını bilen; beden, duygu ve düşünce bakımından dengeli, yapıcı ve yaratıcı kişiler olarak yetiştirmek olduğu anlaşılır. Kişilerin vatandaş olarak sorumluluklarını bilen, Türk ulusunun değerlerini benimseyen, geliştiren, insan haklarına saygılı yurttaşlar olarak yetiştirilmesi, Türk Milli Eğitiminin Amaçlarının gerçekleştirilmesinin temel koşulu olarak görülmüştür. Yasa'nın 52. maddesinde ise, eğitim kurumlarında kullanılacak ders kitapları ile öğretmen ve öğrencilere kaynak ve yardımcı olacak eğitim gereçlerinin de milli eğitimin genel amaçlarının gerçekleşmesine katkı sağlayacak nitelikleri taşıması gerektiği belirtilmiştir.

Halen, 186 devletin taraf olduğu, Türkiye'nin 14 Eylül 1990 tarihinde imzaladığı **Çocuk Haklarına Dair Sözleşme** ise, 27 Ocak 1995 gün ve 22184 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmış ve hükümleri 4058 sayılı yasa ile iç hukuk kuralına

dönüşmüştür. Sözleşmenin, Türkiye'de uygulanmasıyla sorumlu kuruluş olarak da Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu görevlendirilmiştir

Dünya çocukları için “İnsan Hakları Yasası” olarak nitelenen, **Çocuk Haklarına Dair Sözleşme**, 18 yaşına değin bütün çocukların yaşama, gelişme, korunma ve kendileriyle ilgili kararlara katılma haklarını ele alan 52 maddeden oluşur.*

20 Kasım 1989 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda onaylanarak 2 Eylül 1990 tarihinde yürürlüğe giren Sözleşme, taraf devletlere çocuk hakları bağlamında birçok sorumluluklar yükler. Sözgelimi, Sözleşmenin 14/1.maddesinde, “*Taraf devletler, çocuğun düşünce, vicdan ve din özgürlükleri hakkına saygı gösterirler.*” denilmektedir.

Sözleşmede, çocukların nitelikli bir yaşam düzeyine ulaşabilmeleri, kişiliklerini ve yeteneklerini en üst düzeyde geliştirebilmeleri için gerekli olan haklar belirlenmiş; öte yandan çocukların her türlü örselenmeden (sömürü, istismar) korunması için taraf devletlere sorumluluklar yüklenmiştir. Sözleşmenin en çarpıcı özelliklerinden biri de çocuklara demokratik süreçlere etkin biçimde katılma hakkını sağlamış olmasıdır.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 1. maddesine göre, “... onsekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır.”

“ *Taraf Devletler, çocuğun düşünce ve din özgürlükleri hakkına saygı gösterirler.* (Madde: 14/1)

“ *Taraf devletler kitle iletişim araçlarının önemini kabul ederek çocuğun; özellikle toplumsal, ruhsal ve ahlaki esenliği ile bedensel ve zihinsel sağlığını geliştirmeye yönelik çeşitli ulusal ve uluslararası kaynaklardan bilgi ve belge edinmesini sağlarlar. Bu amaçla Taraf Devletler:*

* “Türkiye Cumhuriyeti, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 17.,29. ve 30. maddeleri hükümlerini TC Anayasası ve 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Anlaşması hükümlerine ve ruhuna uygun olarak yorumlama hakkını saklı tutmaktadır.”

.....

c) *Çocuk kitaplarının üretimini ve yayılmasını teşvik ederler.* (Madde:17)

“Taraf Devletler, zihinsel ya da bedensel özüllü çocukların saygınlıklarını güvence altına alan , özgüvenlerini geliştiren ve toplumsal yaşama etkin biçimde katılmalarını kolaylaştıran şartlar altında eksiksiz bir yaşama sahip olmalarını kabul ederler.” (Madde: 23/1)

“ Taraf Devletler, her çocuğun bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaksal ve toplumsal gelişmesini sağlayacak yeterli bir hayat seviyesine hakkı olduğunu kabul ederler.” (Madde: 27/1)

“ Taraf Devletler çocuğun dinlenme, boş zaman değerlendirme, oynama ve yaşına uygun eğlence (etkinliklerinde) bulunma ve kültürel ve sanatsal yaşama serbestçe katılma hakkını tanurlar.” Madde: (Madde: 31/1)

“ Taraf Devletler, çocuğun, ekonomik sömürüye ve her türlü tehlikeli işte ya da eğitimine zarar verecek ya da sağlığı veya bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaksal ya da toplumsal gelişmesi için zararlı olabilecek nitelikte çalıştırılmasına karşı korunma hakkını kabul ederler.” (Madde:32/1)

Sözleşmenin ortaya koyduğu ilkeler incelendiğinde, çocukların kişisel (medeni), sosyal, kültürel ve ekonomik haklarının tümel bir anlayışla ele alındığı görülmektedir. Akyüz (2000:25)’e göre, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, çocuk haklarını bütüncül bir anlayışla düzenleyen hukuksal bir metindir. “Bu sözleşmede genel olarak insan haklarıyla bağlantılı bütün haklar çocuklara tanınmıştır. Ancak, genel anlamda bütün insanlara uygulanabilecek standartların çocuklar söz konusu olduğunda yükseltilmesine özen gösterilmiştir. Bunun nedeni çaresiz, bağımlı ve gelişmekte olan insanın (çocuğun) özel gereksinmelerinin dikkate alınmasını sağlamaktır.” Cılga (1999:508) ise, sözleşmenin, çoğulcu demokratik toplum düzeninde, çocuğun ve gencin demokrasi kültürü ortamında yetişmesinin temellerini düzenleme amacına yönelik olduğunu belirtir. Ona göre, sözleşmedeki düzenlemeler “*hakları olan çocuk ve genç*” anlayışı üzerine temellenmiştir. Bu anlayış, çoğulcu demokrasinin ilkelerini sözleşmenin eksenine oturtmuştur.

Okulöncesi dönemden başlayarak çocukların, kişilik yapısının oluşumunda etkili bir uyarıcı olan

çocuk kitapları, gerek Milli Eğitim Temel Yasası’nda özellikleri betimlenen bireylerin yetiştirilmesinde, gerek Çocuk Haklarına Dair Sözleşme hükümlerinin yaşama geçirilmesinde önemli bir sorumluluk üstlenmelidir.

Okulöncesi dönemde, kitaplar; çocukların eğlenme, oynama ve öğrenme, yaşamı ve insanı tanıma gereksinmesini karşılar, çizginin ve dilin anlatım olanaklarıyla kurgulanmış yaşam durumlarıyla çocukları sanatçı beğenisiyle tanıştırır. Okul çağındaki çocuklara seslenen kitaplar, anadilinin anlatım gücünü ve güzelliğini duyumsatma, duyuları eğitime; çocuklara okuma kültürü edindirme, onların okul türü öğrenmelerine katkı sağlama gibi işlevler üstlenir. Bu işlevler, sanatçının / sanatçıların dili ve çizgileri kullanım yetkinliğine koşut olarak değişir ve çeşitlenir.

Sanatsal Bir Uyarıcı Olarak Çocuk Kitapları:

Kagan (1993:479)’a göre, “Sanatın eğitsel işlevi, doğrudan doğruya, insanlara yaşantı verişini üstüne kuruludur; yani sanatın eğitsel gücü, kişinin kendi yaşamı ile bir olay, bir oluntu, bir etkilenim arasında bir ilişki kurulmasına dayanır..... Eğer ortada yaşantı yoksa, o zaman, gördüğümüz ya da işittiğimiz herhangi bir şey, şu ya da bu nedenden, ancak görülüp işitilmiş bir şey olarak, ancak anlaşılabilir, bilincine varılmış, akıldan özümlemiş bir şey olarak kalır ve ne ruhumuzda ne kişiliğimizde ne de dünya tablomuzda herhangi bir iz bırakır.”

Sanatın eğitsel işlevlerinden yararlanabilmek için, sanatsal uyarıcıların kişilerin yaşamında küçük yaşlardan başlayarak yer alması gerekir. Bunun için en etkili yollardan biri de çocuklar için görsel ve dilsel bir model ve uyarıcı olan nitelikli çocuk kitaplarıdır. Çocuk kitaplarında niteliği belirleyen temel değişken, çocukların dil ve anlam evrenlerine uygun yaşam durumlarının, sanatçının sezgi ve beğenisiyle çocuğun dünyasına uygun bir söylem içinde dile getirilmesidir.

“...İnsanları eğitmenin en etkin araçlarından biri olarak sanattan söz edildiği zaman, burda söz konusu olan şey, ahlak ya da siyaset cümleleri kurulması; iyi şudur, kötü budur, şu gerekir, bu gerekmez diye bir tartışma yapılması değildir. Sanatın eğitsel işlevi, mantıksal kanıtlar, bakılacak örnekler getirme yoluyla değil, daha çok insanların somut yaşam deneyimlerinin amaçlı bir doğrultuda

ilerletilmesi yoluyla gerçekleşir; çünkü sanat, insanın somut yaşaması içinde duyup yaşayamayacağı şeyleri duyup yaşamasını sağlar” (Kagan, 1993:479-480).

Çocuk kitaplarında, sanatçılar tarafından, sanatın insanı değiştiren, yenileyen anlayışının yansıtılması; çocuğa, sanatçının diliyle, çizgisiyle kurguladığı, duyarlılığı ile yeniden biçimlendirdiği yaşam durumlarının sunulması, çocuğun değişik kişiliklerle tanışmasını sağlar. Bu tanışma çocuğu, kendini tanımaya, kendini başkalarıyla karşılaştırmaya yöneltir. Çocukların, Milli Eğitim Temel Yasası’nda da belirtilen, dengeli ve sağlıklı bir kişilik edinmesinde, insan haklarına saygılı ve yaratıcı kişiler olarak yetişmesinde, sanatsal iletilerin sağlayacağı duygu ve düşünce bilinçlenmesinin önemli bir payı vardır. Ne var ki ülkemizde okulöncesi dönemden başlayıp gençlik dönemine kadar uzanan evrelerde çocuk ve gençler için hazırlanan bazı kitaplarda, Milli Eğitim Temel Yasası’nın amaçları ve Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’nin evrensel nitelikli hükümleriyle çelişen bir anlayışın varlığı dikkat çekmekte; öзде çocuk kitapları-metinleri kütüphanelerde, kitapçılarda, ders kitaplarında çocuklarla buluşabilmektedir. Başka bir söyleyişle, çocuklarımızın duygu ve düşünce sağlığı, şiddet içeren, ideolojik ya da dinsel didaktizmi (öğreticiliği) yeğleyen kitaplarla örselenmekte; çocuklar güdümlü, insan doğasına aykırı, insan duyarlılığını yok etmeye yönelik, saldırganlığı ve şiddeti doğallaştıran anlayışlarla kuşatılmaktadır. Öte yandan, basından ve görsel iletişim araçlarından izlediklerimiz, çevremizde tanıklığını yaptığımız yaşam durumları, insanların duyguları üzerindeki denetimlerini yitirmekte olduğunu göstermektedir. Toplumsal ilişkilerde, şiddet ve saldırganlığın kullanılması eğilimi gittikçe artmakta; çocuklar için hazırlanan çizgi filmler, oyunlar vb. görsel uyaranların büyük çoğunluğunda olaylar kaynağını şiddetten almakta, şiddet sorun çözmenin genelgeçer bir yöntemi olarak sunulmaktadır. Bu kültürel kargaşa içinde, çocukların, özdeşim kurabileceği kişilik özelliklerini seçmede büyük sorunlar yaşayacağı açıktır.

Özdeşim Ögesi Olarak Çocuk Kitapları:

Öztürk (2001:68-69 “a”)’e göre, “Başka bir kişinin özelliklerini, duygu ve davranış biçimlerini, değerlerini ve inançlarını benimseyerek; kendi benliğimize sindirip kişiliğimizin bir parçası, bir

özelliği durumuna getirmek anlamına gelen özdeşim her insanın çocukluktan yetişkinlik çağına dek kullandığı bilinçdışı bir olgunlaşma ve savunma düzeneğidir.” Özdeşim süreci, yaklaşık olarak iki üç yaşlarından gençlik çağına kadar devam eder. Çocuk ve genç için, anne ve babanın yanı sıra, beğenilen, imrenilen kişiler özdeşim ögesi olarak seçilebilir. “Geniş aile içinde ağabeyler, ablalar, başka yakınlar, okulda öğretmenler, ergenlik çağında arkadaşlar, onların ana babaları, kahramanlar vb. geliştirmekte olan çocuk için sürekli olarak özdeşim örnekleridir.” Çocuğun özdeşim kurabileceği örneklerin varlığı, sağlıklı bir gelişim süreci için gereklidir. Ancak, bu örneklerin de sağlıklı olması temel zorunluluktur. Çünkü, çocuk, bozuk ve sapık davranışlar gösteren ya da uygun olmayan, yanlış örnekleri de özdeşim ögesi olarak seçebilir. Bu durum, çocukların olumsuz kişilik özellikleri geliştirmelerine neden olabilir.

Çocuğun içinde bulunduğu çevre -aile, okul ve akranlar- çocukların öfkeyi ele alış ve saldırgan davranış sergileme biçimini büyük ölçüde belirlemektedir. Öykünme (taklit), çocuğun öğrenmesini ve gelişimini belirleyen önemli bir etkidir. Çocuklar, çevresindeki modellerin kendi saldırganlık dürtülerini nasıl kontrol ettiklerini gözleyerek, onlara öykünerek kendi davranış örneklerini geliştirir. Çocuğun çevresindeki kişiler, diğer kişilere saldırgan davranıyorsa ya da çocukların saldırgan davranışlarına izin veriyorsa, çocuklar bu davranışın kabul edilebilir, geçerli bir davranış olduğunu içselleştirebilirler (Yavuzer, 2000:192).

Çocuklar, bir taraftan çevresindeki kişileri özdeşim ögesi olarak seçmekte, onların öfkelerini yönetmelerine öykünmekte; diğer taraftan da yetişkinlerin çeşitli tutum, davranış ve eylemleriyle örselenmektedir. Yapılan çalışmalar incelendiğinde, uzmanların çocuk örselenmesi (istismarı) olarak değerlendirdiği davranışlar arasında ilk sırayı (% 78.33) “duygusal örselenme” almaktadır. Bu seçenek içinde değerlendirilen örselenmeler arasında; çocukların aşığılanması, ilgisiz, sevgisiz bırakılması, ailede ve toplumda çeşitli duygusal baskılar altında bırakılması, çocuğun ailenin beklentilerine uyması için, sınav kazanma, meslek seçme, evlenme gibi konularda aşırı zorlanması, kız çocuğunun erkek çocuktan daha değersiz görülmesi, aile çatışmalarında ve ayrılıklarda çocuğun taraf tutmaya zorlanması gibi davranışlar yer almaktadır (Zeytinoğlu, 1991: 154).

Duygusal Örselenmenin Bir Etkeni Olarak Çocuk Kitapları:

“Çocukta vicdan ve ahlak gelişmesi konusunda yapılan çeşitli araştırmalar çocuklara sık sık uygulanan güç gösterisinin (örneğin çocuğu dövmek, bodruma kapamak, cezaya bırakmak gibi fiziksel cezanın) çocukta zayıf vicdan gelişimi (yani yetersiz iç- denetim) meydana getirdiğini göstermiştir” (Kağıtçıbaşı,1989:200).

Haktanır ve Artar (2001:141)’in araştırmasında, ana-baba tutumlarının çocuğun duygusal ve toplumsal gelişiminde önemli etkisi olduğu; olumlu, demokratik ve dengeli tutumların sergilendiği ailelerde çocukların daha olumlu kişilik özelliklerine sahip olduğu, olumsuz tutumların fiziksel ihmal, örselenme ve olumsuz kişilik özellikleri ile beraber düşünülmesi gerektiği açıklanmaktadır.

Çocuklar, dünyanın birçok ülkesinde, oranları değişse de duygusal, fiziksel, eğitimsel ve cinsel örselenmelere uğramakta; yaşamlarının değişik evrelerinde, sevgisiz bırakılma, aşağılanma, ucuz işgücü olarak kullanılma, ağır ve uygunsuz işlerde çalıştırılma, dayak yeme, cinsel tacize uğrama gibi değişik örselenmelerle karşılaşmaktadır.

Ülkemizde, önemle izlenmesi gereken; ancak çoğunlukla değerlendirme dışında bırakılan bir başka duygusal örselenme de çocukların doğasına, gelişim özelliklerine uygun olmayan metinler ve güdümlü yayınlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Özellikle, amacına şiddet uygulayarak ulaşan kahramanların bir özdeşim ögesi olarak belirlediği kitaplar, çocuklarda ruhsal sorunlara neden olabilecek iletilerle yapılandırılmaktadır. Yüzyıllar öncesinin toplumsal yaşamına göndermeler yapan, o dönemdeki yetişkinlere ahlak dersi vermeye çalışan metinler, çocuğa göre olup olmadığı yeterince sınanmadan, “dünya klasiği” olduğu düşüncesiyle ders kitaplarına alınmakta; böylece çocuklar hem gelişim özelliklerine uygun olmayan iletilerle karşılaşmakta hem de Türkçe öğretimi kendini ahlak dersine dönüştüren bir anlayışla kuşatılmaktadır.

Milattan önce yaşadığı düşünülen Hint düşünürü ve yazarı Beydeba’nın ünlü yapıtı Kelile ve Dimne’den İlköğretim 6. sınıf Türkçe ders kitabına alınan, “Fil ile Çalığışu” adlı fabl, kurgusunda yer alan kahramanların eylem ve

davranışları, taşıdığı iletiler bakımından , seçildiği ders kitabındaki yaş grubu için sağlıklı bir özdeşim örneği olmaktan uzaktır. Kitapta, metin aynen şu şekilde yer almaktadır (Kapulu,1998:28-29):

FİL İLE ÇALI KUŞU

Çalı kuşunun biri bir yere yuva yapmış. Burada yumurtlamış ve yavru çıkarmış. Bu yuva bir filin yolu üzerindeymiş. Fil, su içmek için hep bu yoldan geçermiş. Günlerden bir gün, fil yine su içmeye giderken, çalı kuşunun yuvasına basmış, çiğnemiş. Yumurtaları kırıp ezmiş ve yavruları öldürmüş. Yuvasına dönen çalı kuşu, bu ürkünç yıkımı gözleriyle görünce, işin fil tarafından yapıldığını anlamış. Durmamış, ağlaya sızlaya doğru fili bulmuş.

Ona:

-Ulu fil, bu yerlerde hükümdarlık eden sensin... Ben de senin sayende şu çalı dibine sığınmış yaşıyordum. Neden yuvamı çiğnedin? Daha gözleri açılmadık yavrularımı ne diye öldürdün? Bunu, beni küçük gördüğünden mi yaptın yoksa? demiş.

Fil şu cevabı vermiş:

-Evet, çok iyi anlamışsın. Bunu bilmeyecek ne var? Sen haddini bil bakayım! Sen kim oluyorsun hem? Hadi çek git buradan!...

Çalı kuşu üzgün üzgün filden ayrılmış. Kendi gibi küçümencik kuşlara dert yanmış. Olanı biteni anlatmış. Kuşlar:

-İyi ama demişler, bizler bir lokmacık kuşlarız. Elimizden ne gelir? Koca file ne yapabiliriz?

Çalı kuşu bu kez saksakağanla kargaya gitmiş:

-Ne olur, benimle birlikte gelin, şu filin gözlerini bir oyuverin, ondan sonrası kolay, demiş.

Karga ile saksakağan gidip filin gözlerini oymuşlar. Arkadan çalı kuşu dereye gitmiş. Derenin içi kurbağa doluymuş. Kurbağalar:

-Anlattın, durumu öğrendik ama bizler minnacık yaratıkları. Koca bir file ne yapabiliriz ki! demişler.

Çalı kuşu:

-Yapacağınız şey çok önemsiz, ama benim için çok değerli... Filin bulunduğu yere yakın bir uçurum var. Onun gözleri kör olduğu için artık göremiyor. Bu ırmak oralandan da geçiyor. Siz oraya gidip vıraklarsanız, fil burada su var sanıp gelir. Gözü görmediği için de uçuruma yuvarlanıp ölür, demiş.

Gerçekten de susuzluktan yanan fil, kurbağaların sesinin geldiği yere doğru yönelmiş, uçuruma yuvarlanarak ölmüş. Çalı kuşu filin üzerinde kanat çırparak şöyle demiş:

-Ey büyüklüğüne güvenen fil, beni küçük gördün! Zayıfları aşağılama diye ünlü bir söz vardır. Sen kocamansın, ben mini minnacık... Ama sende beyin yok. Benim ise kafam var aklım çalışıyor. Bak sonuç ne oldu?

BEYDEBA (Kele ve Dimne) Çeviren: Enver Gökçe

Yukarıdaki metinde, kahramanlar arasındaki sorunların çözümü için “şiddet” en etkili yol olarak gösterilmiştir. Çalkışunun yuvasını ezip yavrularını öldüren filin, oç alma duygusuyla önce gözleri kör edilmiş, sonra da öldürülmesi planlanmıştır. Kurnazca işletilen planın sonucunda, fil uçurumdan düşerek ölmüştür. Fablın sonunda yer alan iletide, şiddet kullanarak amaca ulaşma ile akıllı olma arasında bağ kurularak şiddet doğallaştırılmış; aklın kullanılmasıyla şiddet uygulamaya, öldürme eylemleri arasında ilişki kurulmuştur.

Ders kitaplarına alınan metinlerin, çocuklara okunan, okutulan masal, fabl, öykü, roman ve anlatıların çocuk gerçekliğine uygunluğu üzerinde duyarlı davranılmalıdır. Göz önünde bulundurulması gereken temel ilke, kitapları yazanların-hazırlayanların kim olduğundan çok, metinlerin çocuğa göre olup olmadığının saptanmasıdır.

Demokratik Kültürü İçselleştiren Bir Araç Olarak Çocuk Kitapları:

Çocukların görsel ve dilsel kültürle iletişimini sağlayan, gelişim süreçlerinde yaşantı kazandırmaya dönük özellikleriyle çocukların kişilik gelişiminde de etkili birer uyaran olan çocuk kitaplarının, yarattığı kahramanlar ve sunduğu iletilerle, çocukları demokratik kültürün değerleriyle uzlaştırması gerekir. Bu durum,

ülkemiz açısından, hem Milli Eğitim Temel Yasasının “Genel Amaçlar” başlığında betimlenen bireylerin yetiştirilmesi hem de “Çocuk Haklarına Dair Sözleşme” ilkelerinin yaşama geçirilmesi için bir gerekliliktir. Öte yandan, insan hakları eğitimi düzenleyen “Unesco, Uluslararası Anlayış, İşbirliği ve Barış İçin Eğitim ve İnsan Haklarına ve Temel Özgürlüklere İlişkin Eğitim Tavsiye Kararı”nda kitapların içerik özellikleriyle ilgili yer alan öneri, günümüzde de önemini korumaktadır. Kepenekçi (2000:29)’ye göre, insan hakları eğitimi açısından önem taşıyan bu öneri, “kitaplarda düşmanlık, saldırganlık ve ayrımcılık aşılama ifadelerinin kaldırılmasına ilişkindir. Bu doğrultuda, özellikle ders kitaplarının güncel ve önyargısız bir dille yazılmasının önemi üzerinde durulmuştur.”*

Ülkemizde, çocukların ilgi, beğeni ve gereksinmelerine uygun olmayan, duyu ve düşünce sağlığı açısından sakıncalar yaratabilecek metinler, ders kitaplarında yer bulabilmekte; şiddetli kendi amaçlarına ulaşmak(!) için olumlayan ya da geleneksel anlayışın bir gereği olarak dayağı eğitim sürecinin bir aracı olarak gören birçok kitap kütüphanelerde çocuklarla buluşabilmektedir:

“Sadık: Hz.Hamza bu savaşta durmadan hamle yapıyor ve etrafındakileri saf dışı bırakıyordu. Bedir Savaşında olduğu gibi önüne gelene kılıcını indiriyor ve düşman saflarını yara yara ilerliyordu. Kureyş ileri gelenlerinin bir çoğunu yere seriyordu. Ebu Süfyan’ın karısı Hind, babasını ve kardeşini Hz. Hamza’nın eliyle kaybetti.

.....

Selim: Evet. O kılıç elinde, etrafını yakıp yıkan bir fırtına gibiydi. On dört fedai sahabeyle beraber Resûlullahın etrafını sarmış camı pahasına O’nu koruyordu. Bir kayanın arkasından bir düşman göründü. Sonra mızrağını Hz. Hamza’nın üzerine

* Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) 17 Ekim-23 Kasım 1974 tarihinde Paris’te “Uluslararası Anlayış İçin Eğitim, İş Birliği ve Barış, İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler İçin Eğitim” konulu genel bir konferans düzenlemiştir. “Genel Konferans’ta UNESCO’nun adalet, özgürlük, insan hakları ve barış amacına dönük eğitimi gerçekleştirme, etkinlikleri özendirme ve destekleme sorumluluğu yinelenmiştir. Ancak, yine aynı toplantıda, bu doğrultuda yürütülen çalışmaların çok yetersiz olduğu, uluslararası amaçlı eğitim programlarının ve uygulanan yöntemlerin ihtiyacı karşılamadığı vurgulanmıştır. Bu nedenle, amaçlanan eğitimin taraf devletlere yönelik bir tavsiye kararına konu olmasına karar verilmiş ve 19 Kasım 1974 günü bir Tavsiye Kararı kabul edilmiştir” (Bkz. Kepenekçi, 2000:26-30).

attı. O büyük kahraman yere serildi ve ruhunu teslim etti.

Sadık: Ebu Süfyan'ın karısı Hind, hırsıyla onun mübarek cesetine doğru yürüdü. Karnının açılmasını emretti. Sonra ciğerini dişlemeye başladı. Kocasını da kendini izleyerek Hz. Hamza'nın cenazesinin başında durdu ve mızraklamaya başladı” (Halil, 1991:7-9).

Yukarıda, “Bir Anlık Gaflet” adlı kitaptan alıntılanan bölümden de anlaşılacağı gibi, yüzyıllar öncesinin tarihsel olayları, çocuğa göre olmayan bir anlayış ve biçimle; ancak çocuk kitabı düzenlemesi (formatı) içinde sunulmuştur. Kitapta, siyah ve kırmızı renkle oluşturulan kılıç, mızrak gibi görsel öğelerin varlığı, içeriğin şiddete dönük havasını daha da ağırlaştırmıştır.

Günümüzde, çağdaş ve demokratik değerleri benimsemiş, insan haklarına saygılı toplumların yetiştirmeyi amaçladığı insanın en belirgin özelliklerinden biri, duygu ve düşünce boyutuyla dengeli olmasıdır. Ülkemizin de her zamankinden daha çok, duygu ve düşünce dünyası gelişmiş, dengeli insanlara gereksinim duyduğu açıktır. Çünkü, duygu ve düşüncenin yeterince eğitilmediği, gelişmediği toplumlarda, kişiler arası ilişkileri belirleyen güç, kaynağını şiddetten alır, kaba güç toplumsal ilişkilerde etkili olur. Ancak, çok iyi bilinmelidir ki demokratik toplumlar, sorunlarını iletişim becerilerini kullanarak çözebilen, şiddeti dışlayan, şiddete karşı bilinç geliştiren bireylere gereksinim duyar. Çocuk kitapları; yarattığı kahramanlar ve yansıttığı iletilerle, erken çocukluk döneminden başlayarak kişilerin demokratik değerleri tanınması, demokratik kültürü yaşam biçimine dönüştürebilmesi için, üzerine düşen sorumluluğu yerine getirebilecek duyarlılıkta hazırlanmalıdır. Çocuk kitaplarının, yetişkinlerin kendilerince doğru gördükleri, inandıkları yaşamsal ilke ve kuralları aktardıkları bir araca dönüştürülmesi; bu ilke ve kurallara mutlak bağımlılık anlayışıyla yetişen, bunları sorgulama olanağından yoksun bırakılan çocukların, yaşamlarının ileriki evrelerinde demokratik kültürü içselleştirme sorunuyla karşılaşma olasılığı sürekli göz önünde bulundurulmalıdır.

“Çoban Çocukları” adlı çocuk romanından alınan aşağıdaki parçada, kahramanların şiddet içerikli eylemleri olumlanmış, çocuğun dünyasında izler bırakabilecek görüntüler, çocukların eğlenme

ve oynama süreçlerinin doğallığı içerisinde sunularak şiddet, korkuyu yenmenin bir aracı olarak gösterilmiştir:

.....

“Nuri bir taş attı. Taş kartalın önüne düştü. Kartal önce taşa, sonra Nuri'ye öfkeyle baktı. Daha sonra ötekilere. Kırık kanadını sürüyerek üstlerine yürüdü. Çocuklar gülüşerek ağaçlara, taşlara turmandılar. Kartalın kendilerini yakalayamayacağını anlamışlardı. Korkuları dağılıp gitmişti. Hep birlikte taş atmaya başladılar. Açlıklarını ve analıklarına yakalanacaklarını unutmuşlardı.

Çocukları çok seven ve onlardan hiç ayrılmayan Karakulak da geldi dilini sallayarak. Sevgi dolu gözlerle çocuklara baktı. Birden kartalı gördü. Keskin dişlerini şaklatarak saldırdı.

“Atla Karakulak! Yakala!” diye bağırdı Havva.

Karakulak atladı. Kartalı boynundan yakaladı. Kartal kanatlarını çadır gibi gerdi, çırpındı. Karakulak bu çırpının etkisiyle sırt üstü yıkıldı. Kartalın boynunu bırakmadı ama. Kartal bir süre kesin ve sivri pençeleriyle Karakulak'ı yakalamaya çalıştı. Sonra direncini yitirdi, öldü. Karakulak onu bir süre daha silkeledi. Sonra bıraktı. Ölü kartalın baş ucuna oturdu. Dilini sarkıtıp soluyarak çocuklara baktı.

Beş kardeş ölü kartala yaklaştılar. Kartalın sivri pençeli ayaklarından Sülo tuttu, Nuri kafasından, Havva'yla Şeref de kanatlarından. Kaldırdılar. Boya taşının altındaki ine götürdüler. Kuyruğunu, kanatlarını yoldular. Sonra bütün tüylerini yoldular, yıgıldılar. Ortaya koydular. Güllünc bir görünümü vardı çıplak kartalın. Artık kartaldan korkmuyorlardı. Kaç kartal gelirse gelsin, sapanlarını sallayarak atarlar, hepsini de öldürürlerdi.” (Yılmaz, 1998: 10-11)

Polat (1997: 49)'a göre, “Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeyle, çocukların yaşamları ve gelişmeleri bakımından gerekli temel koşullar üzerine evrensel bir uzlaşma sağlanabilmiştir. Her ülke kendi özgün koşulları çerçevesinde de olsa, sözleşmenin getirdiği temel kurallara bağlı olup böylelikle çocuğun ve haklarının korunmasında

evrensel bir ortaklık sağlanması yolunda büyük bir adım atılmış olmaktadır.”

Çocukların kendilerini geliştirebilmesi için, öncelikle eğitim hakkından etkili biçimde yararlanabilmesi gerekir. Çocukların, yazılı kaynaklara ulaşma, bilgi edinme, eğlenme, dinlenme, sanatsal ve kültürel etkinliklere katılma, duygu ve düşüncelerini açıklayabilme gibi sosyal ve kültürel haklarını kendi istemleri doğrultusunda kullanabilmesi ile eğitim olanaklarından yararlanması arasında güçlü bir ilişki olduğu açıktır. Çocuk kitapları, yaşantı kazandırıcı bir eğitim aracı olarak, çocukların kendilerini geliştirmelerine ve gerçekleştirmelerine katkı sağlayacak özellikler taşımalı; çocuk kitabı yazar ve çizerleri, “çocukta, sevgiye ilişkin duyarlık geliştirmeyi” temel ilke olarak benimsemelidir.

Öztürk (2001: 552 “b”)’e göre, “Her yaşta insanın iki temel ruhsal gereksinimi vardır:

1. Sevmek ve sevilme,
2. Kendisi ve başkaları için değerli olmak.

Sağlam ve sağlıklı kişilik gelişmesi için çocuğun gereksinimlerinin doyurulması ve ilerde bu gereksinimlerini kendi kendisine doyurabilme yetenek ve sorumluluğunun gelişmesine olanak sağlanması gereklidir.” Çocukların kişilik gelişiminde etkili bir uyarıcı olarak çocuk kitaplarıyla da “sevgiye ilişkin duyarlıklar geliştirmek” bir ilke olarak benimsenmelidir. Çocuk kitaplarında, kurgulanan yaşam durumlarının gerçeklere de göndermeler yapması gereğinden hareketle, bir olgu olarak yaşamın değişik evrelerinde karşılaşılan örselenmeler ve şiddet, yaş gruplarının özellikleri de göz önünde bulundurularak belli bir dozda ele alınabilir. Ancak, kurgulanan olaylar dizisinde yer alan şiddet içerikli davranış ve eylemler, çocuklarda kaba güce karşı bir anlayışın oluşmasına katkı sağlamalıdır. Çocuk, okuma eylemi bittiğinde, türü ne olursa olsun, şiddetin insan doğasına ne denli aykırı bir davranış olduğu çıkarımını yapabilmelidir. Başka bir söyleyişle, çocuklara şiddetin bireysel ve toplumsal ilişkilerde sorun çözen bir yöntem olmadığı sezdirilmeli; bunun için de çocukların özdeşim kurabileceği kahramanların fiziksel ve ruhsal özelliklerinin biçimlendirilmesinde abartıdan kaçınılmalı, demokratik ve çağdaş insan özellikleri ön plana çıkarılmalıdır.

Çocuk Yazını Etiği, Yazın ve Çocuk Gerçekliği:

“İnsanın hangi yaşta olursa olsun en büyük gereksinimi koşulsuz sevgi ve saygı olduğu için, kişinin sevildiğini, sayıldığını algılaması onun kişiliğini, benlik saygısını ve kendine güvenini olumlu yönde etkileyecektir. Demokratik bir ortam, sadece ana-baba ilişkilerinde değil, öğrenci, öğretmen, öğrenci-okul idaresi ilişkilerinde de en elverişli ortamdır. Böyle bir ortamda sevgi saygı gören çocuğun kişiliği olumlu yönde gelişecektir” (Aral,1997:89-90).

Çocuk kitapları yarattığı kahramanlar, ele aldığı konular ve aktardığı iletilerle, Milli Eğitim Temel Yasası ve Çocuk Haklarına Dair Sözleşme hükümlerinde belirtilen fiziksel, ruhsal ve bedensel bakımdan dengeli, sağlıklı, demokratik kültürü içselleştirmiş bireylerin yetiştirilmesinde sorumluluk üstlenmelidir. Çocuk, okuma eyleminde insanın, yaşatlarının, kendisinin değerli olduğunu duyumsamalı; yaşam çizgisindeki tüm ilişkilerde belirleyici etkenin “insana saygı” olduğunu sezebilmelidir. Bu bağlamda düşünüldüğünde, çocuk yazını yapıtları, çocuğa özgü duyarlıkları kavrayan ve yansıtan ortak bir dil yaratmalı, gücünü yazının (edebiyatın) evrensel ilkelerinden alan bu ortak dil, çocuk yazını etiğinin de oluşmasına katkı sağlamalıdır.

Çocuk yazını etiğinin oluşması ve gelenekselleşmesi, yazar ve çizerlerin, kitapları, çocuğun ruhsal dünyasını etkileyen olumsuz bir araç olmaktan çıkaracak duyarlılığı yaşama geçirmeleriyle sağlanabilir. Çocukların yaşlara göre gelişim özelliklerinin, ilgi ve gereksinimlerinin bilinmesi; çocuk yazını ürünlerinin çocuğun duygu ve düşünce dünyasındaki öneminin kavranması bu duyarlılığın işletilmesi için itici bir güç olacaktır.

Benlik duygusu, kişinin kendisiyle ilgili olarak oluşturduğu imgedir. Çocuk kitapları, erken dönemden başlayarak, çocukların kendilerine yüklediği ya da kendileri için oluşturdukları anlamı güçlendirmeli, olumlu kişilik özelliklerini, iyi alışkanlıkları da özendirilmelidir. Çocukların, daha çok bilinçsiz öykünme yoluyla öğrendiği gerçeğinden hareketle, kitaplardaki kahramanlar, hem benlik duygularının gelişmesini desteklemeli hem de duygu, düşünce ve eylemleriyle onlara kin, nefret ve düşmanlık gibi duygularla baş etmenin yollarını sezdirilmelidir. Yazar ve çizerler, “çocuk” ve “yazın” gibi iki değişkenin özelliklerini de

sürekli göz önünde tutarak, çocukların ilgi ve gereksinmelerini gözeterek yaşam durumlarını örneklendirmeli; çocuk doğallığını yetişkin gerçeğiyle biçimlendirme anlayışından uzak; ancak o doğallığın- yazının (edebiyatın) olanaklarını da kullanarak çeşitlenmesini ve zenginleşmesini, temel ilke olarak benimsemelidir. Öte yandan, çocuklara anlamlandıramayacakları, gerçekleştiremeyecekleri sorumluluklar yüklemek yaklaşımının, onların kendilerini özgürce gerçekleştirmelerinin önünde engeller oluşturduğu gerçeği hiç unutulmamalıdır.

Çocuğa özerklik ve kişiliğini geliştirme hakkı tanınmaması, aşırı ahlak değerlerine bağlı kılmaya yönelik baskılar, erişilemeyecek amaçların yüklenmesi, aşılması; çocuk için çevresinde özdeşim (identification) örneklerinin yokluğu, olumsuzluğu ya da yetersizliği gibi etkenler çocukluk çağındaki ruhsal bozuklukların oluş nedenleri arasında sayılmaktadır (Bkz. Öztürk, 2001:213 "a"). Bu gerçek de göz önünde bulundurularak okulöncesi dönemdeki çocuklara yetişkinler tarafından okunan, anlatılan masal, öykü, şiir ve anlatıların* çocukları yaşama bağlayan, eğlendiren, mutlu eden kurguları; özdeşim ögesi kahramanların demokratik tutum ve davranışlarıyla yapılandırılmalıdır. Okul öğretimiyle birlikte çocuklar, insan ve yaşam gerçekliğini ele alan, daha zengin konu alanında kurgulanmış yazınsal nitelikli metinlerle buluşturulmalıdır.

Çocuk kitapları, çocuğun dilsel, duyuşsal ve kişilik gelişiminin yanı sıra, bilişsel öğrenme sürecinde de etkili olan bir araçtır. Dodson (1997:152), zekâ'yı "*Çocuğun temel öğrenme yetilerinin toplamı*" olarak tanımlar; "*Çocuğun temel öğrenme yetilerini ne kadar geliştirir, genişletirseniz, zekâsını da o ölçüde geliştirmiş olursunuz*" yargısıyla, öğrenme yetisi ile zekâ arasında ilişki kurar. Nitelikli çocuk kitaplarının, çocukların yazılı kültüre yönelmesi, okuma alışkanlığı vb. davranışları edinmelerinde belirleyici bir araç olduğu düşünüldüğünde, insan ve yaşam gerçekliğine ilişkin sezintiletirici işleviyle, çocuklardaki öğrenme yetilerinin geliştirilmesi için de etkili bir uyaran olduğu söylenebilir. Kitapların,

* Bu çalışmada, "anlatı" terimi, genellikle, okulöncesi dönemdeki çocuklara seslenen, masaldan ve şiirden farklı biçim ve içerik özellikleri taşıyan, anlatım yönünden de öykü türünün özelliklerini yansıtan metin anlamında kullanılmıştır.

anılan işlevlerinden yararlanabilmenin temel koşulu ise, kitaplarda kurgulanan yaşam durumlarının, aktarılmak istenen iletilerin çocuğun duyu ve düşünce dünyasına uygun olması; ilgi, beğeni ve gereksinmelerine yanıt vermesidir.

Çocukları bir inanca, bir düşünceye tutsak ya da düşman kılmaya çalışan; boş inançlara, yazgıcılığa sürükleyen, içeriğine sindirilmiş iletilerle şiddet gösterilerini olumlayan kitapların çocuğun yaşama ilişkin beklentilerine yanıt vermeyeceği açıktır. Yetişkinler, kendi doğrularını(!), kitapları bir araç olarak kullanarak çocuklara aktarabilir; bunları bazı çocuklar da benimseyebilir. Çocuklar, terbiye(!) adına korkutularak, sindirilerek yetişkinlerin kendi değerleriyle biçimlendirdiği kurallara uymaya yönlendirilebilir. Ancak, çocukların uymaya zorlandıkları kuralları ya da benimsemesi istenen düşünceleri yeterince anlamadan, bunların insan ve toplum yaşamındaki önemini sınamadan yaşama geçirmeleri, onları kendi gerçekliklerinden uzaklaştırabilir. Bu durum, çocukları zamanla, edilgen, kendi haklarından habersiz, gereksinmelerini karşılayamamış kişiler durumuna sokabilir. Bütün bunlar, çocuğun çevresindeki diğer olumsuz koşullarla desteklendiğinde, çocuklar için ruhsal sorunlar oluşturabilecek bir alt yapı da hazırlanmış olur.

Cüceloğlu (1993: 123)'na göre, "Özgür bir kişiliğe değil de yapılaşmış sosyal rollere önem veren kültürlerde bireyin özbenliği önemli değildir; önemli olan kişinin toplum içinde almış olduğu roldür.Bu tür kültürlerde kişinin söylediği, düşündüğü ve yaptığı arasında bir bütünleşme pek aranmaz..... İnsanın kendine özgü düşüncesi, insanın kendine özgü yaratıcılığı, özellikle insanın kendine özgü duygusunun önemi yoktur. Önemli olan, başkalarının beklediği yönde davranmaktır. "Baskalarının beklediği" ise sosyal rollerle belirlenmiştir. Sosyal roller, "kızların", "oğlanların", "annelerin", "babaların", "öğretmenlerin", "öğrencilerin"..... nerede ve ne zaman nasıl davranması gerektiğini belirlemiştir."

Yazınsal nitelikli metinlerde, okurun inanması için öne sürülen tek ve mutlak bir gerçek yoktur. Çocuk yazınında da "bir yazarın metnini ve dolayısıyla okurunu, kendi yönlendirmesiyle tek anlama sürükleyecek anlayış, metnin niteliğini ve estetik bütünlüğünü bozar. Böyle kitaplar, okuru, kitaptan tek bir düşünce çıkarmaya zorladıkları için,

tek anlamlı, yüzeysel ve otoriter niteliktedir” (Dilidüzgün, 2000: 256). Ülkemizde, okulöncesi dönemden başlayıp ilk ve ortaöğretim çağındaki çocuk ve gençlere seslenen çok sayıda kitap, çocuklara özgü duygu ve düşünceleri yadsıyan, yok sayan özellikleriyle dikkat çekmektedir. Kitaplarda, çağdaş yaşamın değerleriyle çelişen cinsiyet ayrımcılığı ve kalıp yargıların varlığı, geçerliğini sürdürmektedir. Geçmiş yıllardaki kültürel özelliklerin etkisiyle kurgulanmış; ancak, yazınsal bir niteliği olmayan, günümüz çocuk gerçekliğinden de uzak olan bu kitapların, çocuklarda duygusal örselenmelere yol açabileceği, anne-baba ve eğitimciler tarafından göz önünde bulundurulmalıdır.

“Sakat Çocuk” adlı kitaptan alınan aşağıdaki bölümde, toplumsal rollere ilişkin yargılar, kahramanlar konuşturularak okura aktarılır:

.....
“Candar evden çıkmak, insanların arasına karışmak istemiyordu. Odası yığınla kitap ve ses makineleriyle dolmuştu. O bunların arasında ölüp gitmek istiyordu.

Bu nedenle Bilge için apartmandan ve yakın yerlerden alacaklı çıkıyordu. Nadiren sokağa çıkan kızı isteyenler oluyordu. Hattâ onu yolda tutarak oğulları ve kardeşleri için önerilerde bulunanlar oluyordu:

Bilge, çoğu zaman:

-Ben kendim hakkında bir karar veremem, diyordu. Onlar bana çok emek verdiler. Teyzemi nasıl yalnız bırakabilirim. (s.72)

Romanın kahramanı olan Candar özürlü bir gençtir. Bilge ise, anne ve babası öldüğü için, dayısı Cemil Bey’e sığınan ve ortaokula gönderilen bir kızdır. Candarlara komşu olan Bilge ile Candar arasında, başlangıçta birbirlerine karşı olan acıma duyguları zamanla duygusal yakınlığa dönüşür. Romanda, olaylar dizisinde bazen açık bazen de içeriğe sindirilmiş geleneksel yargılar, çocukların dünyasına uygun olmayan bir biçimde sunulmuş olup hem özürlü çocukların özgüvenlerini zedeleyecek hem de çocuklarda cinsiyet ayrımcılığına ilişkin öznel düşünceler oluşturabilecek niteliktedir:

.....
“Kız güzeldi, çekici idi ve gözlerinde yaşlar vardı. Candar onun manzarası karşısında zaman zaman kendisini unuttuyordu.

- Sen bu eve bir neşe, bir canlılık getirdin. Sen bana bakma. Şarkı söyle kakkahalar at, sesinin etkisi altında kalırım, hiçbir şey yapmasam kendimi unutup senin sesine dalarım.

Bunlar hep beğenmenin dokunaklı sözleriydi.

Bazen Candar sesleniyor ve:

- Beni burada unuttunuz mu? diyordu. Yapayalnız ölmemi mi bekliyorsunuz?

Kız koşarak geliyor ve:

-Bana seslenmeni bekliyordum, ağabey, diyordu. Bana git dedin, onun için gittim. Hiç anlamıyorsun. Buralarda olduğumu istemiyorsun.

- Sen kalıcılardan değilsin Bilge. Bir gün çekip gideceksin. Beni alıştıрма senden sonrasını düşün.

-Benim bir yere gideceğim yok.

- Boş lâkırdı bunlar. Bana acımanı istemiyorum.

-Acımıyorum ağabey.

- Ama ben senin hayatına, gençliğine, fedakârlığıma acıyorum. Yaşamak, gülmek senin de hakkın.

- Ben hakkımı sizlerle paylaşmak isterim. Sizlerle birlikte olmak benim kaderimmiş. Bundan da çok memnunum. Benim isteklerimi kabul etsen daha da mutlu oluruz.” (s. 68-69)

.....

“Bir kadın ona acımişti:

-Yavrum, inci gibi kızsın, senin yüzün tutmaz. O sakat adama almaya kalkarlarsa ne diyeceksin.

Bilge bu söze:

-Tabii kabul derim, demişti.

- Kızım senin hiç zevkin, gençliğin, ümitlerin, hayâllerin yok mu?

-Ben içine düştüğüm bu aile yuvasının dışında bir yaşantı aramıyorum. Bana kucak açan bu ailenin sağlayacağı yaşantı bana yeter.

- Yazık olmuş sana kızım, beynini yıkamışlar.

Bilge'ye bunları söyleyen kadın, Necibe Hanım'a da çitlattı:

- Bu genç kız oğlunuza harcamak, hiç mi vicdanınızı sızlatmayacak?

Necibe Hanım şaşırmış, fakat konuşmayı işiten kız içeriye girerek:

- Asıl siz başkalarının beynini yıkamaya kalkmayınız, demişti. Bugüne kadar bana tek bir kelime söylemediler. Söylemiş olsalar da artık ortada bir mesele kalmaz, ben Candar Bey'le evlenirdim." (s. 73)

.....

"Kadının bu saygısızca konuşmasına karşı o gece, akşam yemeğinde:

- Duydum Bilge, komşu kadının saygısızca konuşmasına çok büyük bir fedakarlıkla cevap verdin. Ama ne annem sana kıyabilir, ne de ben seni bu sakat hayatıma ortak edebilirim.

Bilge hiç düşünmemişti.

-Ağabey beni beğenmiyor musun?

- Beğenilmeyecek nen var kardeşim.

-Beni hiç sevmiyor musun?

-Bu kadar iyi olan seni sevmemek mümkün mü?

- O halde mesele yok ağabey. Ben seninle evleneceğim. Bu evliliği kabul etmezsen senin yanında hastabakıcı olarak yaşayacağım." (s. 74-75)

.....

"Yarım bir insandı, ama Candar yalnızlığa ve ihtiyaçlara dayanamamıştı. Evlerinde yapılan bir nikahtan sonra, balayı gezisi için ayırdıklarından söz ettikleri beş milyon lira kadar parayı düşkünler evine bağışlamışlardı.

Bu birleşmeden sonra Candar annesine:

- Allah, sakat ve fakir olanların yardımcısı olsun, diyordu." (s. 77)

"Sakat Çocuk" adlı kitaptan yapılan alıntılarda, çocuk gerçekliği ile bağdaşmayan yaşam durumlarının kurgulandığı dikkat

çekmektedir. Özellikle, roman kahramanı Candar ile Bilge'nin duygusal ilişkisinde "bey", "kardeş", "ağabey" sıfatlarının kullanılması; ilişkinin evlilikle sonuçlanmaması durumunda genç kızın "hastabakıcı" olarak Candar'a bakabileceğini söylemesi, romandaki olaylar dizisini "arabesk" bir niteliğe büründürmüştür. Bu durum, özellikle, önemli yoksunluklar yaşayan çocukları yanlış örneklerle özdeşim kurmaya özendirir. Bu bağlamda düşünüldüğünde, çocuk yazınında yazarın yaratma özgürlüğü, çocuğun duygu ve düşünce sağlığı içinde aranması gereken bir özgürlüktür. Çocuğun duygularını örselerek, aşındırarak ya da zorlayarak oluşturulacak yaşam durumlarının, çocukların ruhsal dünyasında yaratabileceği sorunlar, yazar ve çizerlerin özgürlük alanı dışında bırakılmamalıdır.

Milli Eğitim Temel Kanunu'nda ve Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'de bireylerin (her çocuğun) bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaksal ve toplumsal gelişmesini sağlamak temel ilke olarak benimsenmiştir. Bu ilke, ulusal yasada demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti yaratmanın bir koşulu olarak görülmüştür. Yetiştirilecek kişilerin duygu ve düşünce bakımından dengeli, bilimsel düşünceyi benimsemiş, özgür ve geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, topluma karşı sorumluluklarını bilen yaratıcı bireyler olmasında, yazılı kültürün önemli bir işlev üstlendiği bilinmektedir.

Çocuk yazını, çocuklara dilin ve çizginin anlatım olanaklarıyla insan doğasını anlatan, sezdiren, yaşamı tanımlarına yardımcı olan estetik bir araçtır. Bu aracın, çocukların kişilik gelişimine ve demokratik kültürü içselleştirmelerine katkı sağlaması beklenir. Bunun için de yazın ürünlerinin, çocuklarda, insan doğasına aykırı olan tutum, davranış ve eylemlere karşı duyarlılık oluşturması; onların duygu ve düşüncelerini çocuğa göre olan durumlarla-örneklerle eğitmesi gerekir. Ancak, bu eğitimin, yazının (edebiyatın) duyumsatma, sezinlettirme işlevinin yaşama geçirilmesiyle gerçekleştirilebileceği bilinmelidir.

Bu çalışmada, çocuk, yazın ve şiddet bağlamında söylenenler, "çocuk kitaplarının işlevi", "çocuk kitaplarında niteliği belirleyen değişkenler" ve "çocuk kitaplarının neden olabileceği örselenmeler" başlıkları altında, Milli Eğitim Temel Yasası ve Çocuk Haklarına Dair Sözleşme hükümleri de göz önünde bulundurularak şu şekilde özetlenebilir:

Çocuk kitaplarının işlevi:

- Kitaplar, anadilinin anlatım gücünü ve güzelliğini duyumsatma, duyuları eğitme; çocuklara okuma kültürü edindirme, onların okul türü öğrenmelerine katkı sağlama gibi işlevler üstlenir.
- Çocuk kitaplarında sunulan yaşam durumları, çocuğu değişik kişiliklerle tanıştırır; bu da çocuğu kendini tanımaya, kendini başkalarıyla karşılaştırmaya yöneltir.
- Çocuk kitapları, yetiştirilecek kişilerin duygu ve düşünce bakımından dengeli, bilimsel düşünceyi benimsemiş, özgür ve geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, sorumluluklarını bilen yaratıcı bireyler olmasında, estetik özellikleriyle -dilsel ve görsel bir uyaran olarak- görev alır.

Çocuk kitaplarında niteliği belirleyen değişkenler:

- Çocuk kitaplarında niteliği belirleyen temel değişken, çocukların dil ve anlam evrelerine uygun yaşam durumlarının, sanatçının sezgi ve beğenisiyle çocuğun dünyasına uygun bir söylem içinde dile getirilmesidir.
- Çocuklar, çevresindeki modellerin kendi saldırganlık dürtülerini nasıl dizginlediklerini gözleyerek ve onlara öykünerek kendi davranış örneklerini geliştirir. Çocuk kitaplarında, özellikle özdeşim ögesi olarak beliren kahramanların kişilik yapısı bakımından sağlıklı olması gerekir.
- Çocuk kitapları; yarattığı kahramanlar ve yansıttığı iletilerle, erken çocukluk döneminden başlayarak kişilerin demokratik değerleri tanınması, demokratik kültürü yaşam biçimine dönüştürebilmesi için üzerine düşen sorumluluğu yerine getirebilecek duyarlılıkta hazırlanmalıdır.
- Okulöncesi dönemde, çocuğa okunan, anlatılan metinlerin çocuğu yaşama bağlayan, eğlendiren, mutlu eden

kurguları; özdeşim ögesi kahramanların demokratik tutum ve davranışlarıyla yapılandırılmalıdır.

- Çocuk kitapları, çocukların kendilerini geliştirme ve gerçekleştirmelerine katkı sağlayacak özellikler taşımaktadır.
- Çocuk kitaplarında, “sevgiye ilişkin duyarlılık geliştirmek” temel ilke olarak benimsenmelidir.
- Çocuk kitapları, duygu ve düşünce bakımından dengeli, sağlıklı, demokratik kültürü içselleştirmiş bireylerin yetiştirilmesinde sorumluluk üstlenmelidir.
- Çocuk kitapları hem çocuğun benlik duygusunun gelişmesini desteklemeli hem de kahramanların duygu, düşünce ve eylemleriyle onlara kin, nefret ve düşmanlık gibi duygularla baş etmenin yollarını sezdirmelidir.
- Çocuk yazınında yazarın yaratma özgürlüğü, çocuğun duygu ve düşünce sağlığından bağımsız-ayrı düşünülmemelidir.
- Çocuk yazını etiğinin oluşması ve gelenekselleşmesi, yazar ve çizerlerin, kitapları çocuğun ruhsal dünyasını etkileyen olumsuz bir araç olmaktan çıkaracak duyarlılığı yaşama geçirmeleriyle sağlanabilir.

Çocuk kitaplarının neden olabileceği örselenmeler:

- Yetişkinlerin, metinler aracılığıyla çocukları kendi doğrularına göre yönlendirmeleri, onları kendi gerçeklerinden uzaklaştırarak edilgen, haklarından habersiz ve gereksinimlerini karşılayamamış kişiler durumuna sokabilir.
- Çocuk kitaplarında, kahramanların amacına şiddet uygulayarak ulaşması, kitapta aktarılan iletilerle şiddetin olumlanması, şiddetin sorun çözmenin bir yolu olarak gösterilmesi, çocukta önemli duygusal örselenmelere neden olabilir.

Çocuk kitabı yazar ve çizerlerinin, çocuk kitaplarında niteliği belirleyen değişkenlerin içerdiği ilkeleri uygulayabilmeleri ile kitapların işlevlerini gerçekleştirmeleri arasında güçlü bir ilişkiden söz edilebilir. Bu ilişkinin varlığı, kitapları hem çocukların ruhsal dünyasını etkileyen olumsuz bir araç olmaktan çıkaracak hem de “Milli Eğitim Temel Yasası” ile “Çocuk Haklarına Dair Sözleşme” hükümlerinin yaşama geçirilmesine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Akyüz, Emine (2000) **Ulusal ve Uluslararası Hukukta Çocuğun Haklarının ve Güvenliğinin Korunması**. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Aral, Neriman (1997) **Fiziksel İstismar ve Çocuk**. Ankara: Tekışık Yayıncılık.
- Cınga, İbrahim (1999) “ Türkiye’de Çocuk Hakları Çalışmaları” **Cumhuriyet ve Çocuk “2.Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi.”** (Yayıma Hazırlayan: B. Onur) Ankara: AÜ Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, s. 506-516.
- Cüceloğlu, Doğan (1993) **İçimizdeki Çocuk: Yaşamımıza Yön Veren Güçlü Varlık**. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Dilidüzgün, Selahattin (2000) “Çocuk Kitaplarında Yazımsal Nitelik” **I. Ulusal Çocuk Kitapları Sempozyumu: Sorunlar ve Çözüm Yolları**. (Yayıma Hazırlayan: S. Sever), Ankara: AÜ Eğitim Bilimleri Fakültesi ve Tömer Dil Öğretim Merkezi Yayını, s.253-267.
- Fitzhugh, Dodson. (1997) **Çocuk Yaşken Eğilir**. İstanbul: Özgür Yayını.
- Haktanır, Gelengül ve Müge Artar (2001) “Türkiye’de Çocuk Gelişimi Araştırmalarına Toplu Bakış” **3. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi: Dünyada ve Türkiye’de Değişen Çocukluk**. (Yayıma Hazırlayan: B. Onur) Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını.
- Kagan, M (1993) **Estetik ve Sanat Dersleri**. (Çeviren: Aziz Çalışlar) Ankara: İmge Kitabevi.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem (1989) “Aile – İçi Etkileşim ve Çocuk Gelişimi” **Türkiye’de Çocuğun Durumu**. Ankara: TC Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Sosyal Planlama Başkanlığı ve Unicef Yayını, s.195-209.
- Kepekçi, Yasemin Karaman (2000) **İnsan Hakları Eğitimi**. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Öztürk, Orhan (2001 “a”) **Ruh Sağlığı ve Bozuklukları**. Ankara: Feryal Matbaası.
- Öztürk, Mualla (2001 “b”) “Çocukluk Çağı Ruhsal Sorunları ve Bozuklukları” (Bölüm:XXV), **Ruh Sağlığı ve Bozuklukları** (Haz: Orhan Öztürk) Ankara: Feryal Matbaası.
- Polat, Oğuz (1997) **Çocuk ve Hakları**. İstanbul: Analiz Yayını.
- TC Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü. (1996) **Çocuk Haklarına Dair Sözleşme**. Ankara.
- TC Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı. (1984) **Milli Eğitim Temel Kanunu ile İlköğretim ve Eğitim Kanunu**. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Unicef (2002) **I. Ulusal Çocuk ve Suç: Nedenler ve Önleme Çalışmaları Sempozyumu**. Ankara.
- Yavuzer, Haluk (2000) **Eğitim ve Gelişim Özellikleriyle Okul Çağı Çocuğu**. İstanbul.
- Zeytinoğlu, Sezen (1991) “Sağlık, Sosyal Hizmet, Hukuk ve Eğitim Alanlarında Çalışmaların Türkiye’de Çocuk İstismarı ve İhmali Sorunu ile İlgili Görüşleri” **Çocuk İstismarı ve İhmali: Çocukların Kötü Muameleden Korunması I. Ulusal Kongresi**. 12-14 Haziran 1990, Ankara: 1991, s. 147-162.

GÖNDERME YAPILAN DERS KİTABI VE ÇOCUK KİTAPLARI

- Halil, Marzug (1991) **Bir Anlık Gaflet**. (Tercüme: Abdülaziz Hatip), İstanbul: Nehir Yayını.
- Kapulu, Ahmet (1998) **İlköğretim Türkçe 6 Ders Kitabı**. Ankara: Koza Yayını.
- Tuğcu, Kemalettin (1991) **Sakat Çocuk**. İstanbul: Erdem Yayını.
- Yılmaz, Duran (1998) **Çoban Çocuklar**. İstanbul: Yuva Yayını.